

DOS DIETARIS VERDAGUERIANS INÈDITS

NARCÍS GAROLERA
Universitat Pompeu Fabra
narcis.garolera@upf.edu

Two unpublished Verdaguer diaries

L'objectiu d'aquest article és fer conèixer les anotacions diàriques de Jacint Verdaguer en dues llibretes fins avui desconegudes, en poder d'un particular. Són notes personals dels anys 1881-1882, 1891-1892 i 1899-1900. La major part corresponen a la mateixa època en què Verdaguer assistia a reunions de vidents —on es practicaven exorcismes— i prenia notes de les sessions en quaderns semblants.

Paraules clau: «Diari íntim», dietari, llibretes

The aim of this article is to make public the diary notes of Jacint Verdaguer in two booklets unknown until now, in the hands of a private individual. They are personal notes of 1881-1882, 1891-1892 and 1899-1900. Most of them correspond to the same period in which Verdaguer attended meetings of mediums – where exorcisms were carried out – and he took notes of the sessions in similar notebooks.

Keywords: «Private diary», diary, notebooks.

Data de recepció: 12/10/2016. Data d'acceptació: 25/11/2016.

El «Diari íntim»

Segons Ricard Torrents, «Verdaguer no va escriure cap autobiografia ni cap llibre de memòries. Tampoc no disposem d'una [obra] coneguda com a *Diari íntim*, on sembla que havia consignat interessants anotacions dels darrers anys».¹ El 1903, però, en el llibre anònim *Verdaguer vindicado por un catalán*,² atribuït al Dr. Turró,³ se'n transcriviren unes quantes entrades, i s'hi reproduí, en fototípia, una anotació autògrafa.⁴ Curiosament, l'autor del llibre qualifica el diari verdaguerià de «*libro de memorias*», i el descriu com «*una libreta grande*» que conté

1. TORRENTS, Ricard. «L'autobiografia en els pròlegs de Verdaguer: la construcció del mite personal». *Anuari Verdaguer*, 9 (1995-1996), p. 68.

2. *Verdaguer vindicado por un catalán*. Con un prólogo de E[duardo] Marquina (Barcelona, Librería Española, 1903). S'ha especulat que podria haver estat escrit per Segimon Pey-Ordeix, amic de Verdaguer.

3. Ramon Turró i Darder (Malgrat de Mar, 1854 - Barcelona, 1926). Biòleg i filòsof. Amic i marmessor de Verdaguer.

4. La fototípia és a la pàgina 43. Les anotacions transcrites hi ocupen les pàgines 45-47. Vegeu l'annex.

«recuerdos íntimos que jamás debían ver la luz, pues más que el literato escribía el hombre».⁵

Turró va passar els documents inèdits que Verdaguer havia confiat als seus marmessors⁶ a Josep Pijoan⁷ i a Eduard Marquina⁸ —cunyat de Joan Moles—⁹ perquè en prepararessin la publicació.¹⁰ Pocs anys després, Pijoan féu pública la seva preocupació pel destí dels manuscrits verdaguerians, que havien tornat als marmessors, amb perill de dispersió, i l'edició prevista, en quatre volums, s'havia aturat. En un article a la revista italiana *La Nuova Antologia*,¹¹ en un altre al diari *La Veu de Catalunya*,¹² i en un tercer, més detallat, a la revista madrilenya *La Lectura*,¹³ parlava de la desaparició d'una llibreta coneguda com el «Diari íntim» de Verdaguer:

«Y quedaba, por fin, el Diario íntimo que, por lo poco que de él conocimos, no creemos todavía que los tiempos aconsejasen su publicación.»¹⁴

El 1928, des del Canadà, Pijoan es tornava a ocupar del dietari en un article al primer número del setmanari *L'Opinió*,¹⁵ que provocà un escrit de rèplica.¹⁶ L'article conté una descripció força detallada de l'aspecte material i del contingut de la llibreta que contenia el «Diari íntim» del poeta. Vegem-ne un fragment:

«Tenia el Diari de vegades el to d'una confessió amb Déu; hi havia exclamacions llargues que semblaven oracions, però en altres parts explicava fets punt per punt, amb els noms de les persones que el voltaven. En altres parts mossèn Cinto donava senyals de perdre una mica el cap; per exemple recordo que apuntava sorolls que sentia als armaris de la llibreria o a la taula com si fossin obra del mal esperit, o d'esperits.»

Per aquest motiu —escriu Pijoan— va tornar la llibreta al Dr. Turró, que la desà a la seva caixa forta i no la hi deixà veure mai més.

5. Cf. *Verdaguer vindicado, op. cit.*, p. 41 i s. La reserva final coincideix amb la distinció que féu, en la persona de Verdaguer, el P. Miguélez en un llibre sobre el poeta (*Verdaguer en Madrid*. La Bañeza: Ediciones del Curueño, 2003, p. 17).

6. Cf. PEREÑA, Josep. *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1955, p. 146.

7. Josep Pijoan i Soteras (Barcelona, 1879 - Lausana, 1963). Historiador, poeta i assagista.

8. Eduard Marquina i Angulo (Barcelona, 1879 - Nova York, 1946). Poeta i dramaturg.

9. Joan Moles i Ormella (Barcelona, 1871 - Mèxic, 1945). Advocat i polític. Amic i marmessor de Verdaguer, en publicà una biografia, prologada per Josep Carner: *Mossèn Cinto* (Mèxic, 1945).

10. Entre 1903 i 1908 van aparèixer, a la Tip[ografia] «L'Avenç», els títols següents: *Corpus Christi*, *Eucarístiques*, *Rondalles*, *Discursos*, *Folklore*, *Colom*, *Càntic dels càntics*, *Perles del «Llibre d'Amic d'Amat»* i *Els pobres*. *Els sants*.

11. L'article en qüestió no s'ha trobat mai. En tenim només la referència de Pijoan en l'article «Els manuscrits de mossèn Cinto», publicat a *Quaderns de l'Exili*, III, 12 (març-abril 1945), p. XI-XII.

12. «Les obres pòstumes de Jacint Verdaguer». *La Veu de Catalunya* (14-III-1906).

13. «Las obras inéditas de mosén Jacinto Verdaguer». *La Lectura*, VII (1907), vol. I, p. 23-31.

14. Vegeu, per a aquesta qüestió, BLASCO BARDAS, Anna M. «Josep Pijoan i Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer*, 8 (1993-1994), p. 295-323, i CATEURA i VALLS, Xavier. «Josep Pijoan i un parell de cartes sobre l'edició de les obres pòstumes de Verdaguer». *Ausa* [Vic], XXIV, 164 (2009), p. 385-400. Cf. també TÍO i PUNTI, Pere. «Poesies inèdites de l'època de la crisi [...]». *Anuari Verdaguer*, 11 (2002), p. 259-280.

15. «El diari íntim de mossèn Cinto». *L'Opinió* (18-II-1928).

16. «On són els papers del bagul?». *L'Opinió* (25-II-1928).

El 1945 Pijoan publicà, a Mèxic, un altre article sobre els escrits inèdits de Verdaguer.¹⁷ Hi detallava, a partir del record, el format material i el contingut del «Diari íntim», com havia fet en l'article de 1928 al diari *L'Opinió*:

«Una de les llibretes era un diari íntim. [...] Tenia les cobertes fosques, moades, els fulls eren de paper ratllat, molts quasi en blanc, amb poques ratlles de text. Però [...] revelaven un cert trastocament: mossèn Cinto [...] parlava de sorolls [...]. Tot seguit [...] vaig portar-lo al doctor Turró, assenyalant-li aquelles ratlles malaltisses... [...] no sé si vaig fer bé de tornar la llibreta sens fer-me càrrec del que contenia i [...] de no haver-la copiada.»

I acabava l'article amb aquesta frase lapidària:

«A hores d'ara no sabem si s'ha destruït o qui sap qui el guarda, esperant que tots siguem morts.»¹⁸

Poc després —el 1947—, en una carta escrita, des dels Estats Units, a la senyora Emília Bachs i Pelayo, esposa del Dr. Martí Soler i Moreu, de Sant Genís de Vilassar,¹⁹ Pijoan tornava a parlar del «Diari íntim» del poeta:

«Coneixem de notícies verídiques d'aquests [...] fenòmens psíquics [...]. Molta gent ha sofert d'aquestes sensacions anormals i han patit doblement perquè no gosaven confessar-les i no tenien precedents recordats d'altres semblants. *Un cas que conec bé és el de mossèn Jacinto Verdaguer, del que vaig tenir un diari íntim que varen fer fonedís els marmessors* [la cursiva és meua].»²⁰

El mateix any aparegué, a Mèxic, una biografia de Verdaguer escrita per un dels marmessors del poeta, Joan Moles i Ormella,²¹ en la qual podem llegir que, morts el Dr. Turró —el 1926— i els altres marmessors, Moles creia que els escrits inèdits de Verdaguer havien de passar a les seves mans. Per això —escriu— els havia reclamat al nebot polític de Turró (Gorgoni Canet, casat amb la neboda del metge). Però aquest últim possessor dels escrits inèdits del poeta, després de lliurar-li uns quants documents —entre els quals no figuraven les llibretes-dietari—, li confessà que alguns dels «papers» conservats pel seu oncle polític els havia venut a una persona el nom de la qual no li facilità.²²

El 1961, poc abans de morir, Pijoan tornà a parlar del «Diari íntim» i dels altres escrits inèdits de Verdaguer en una de les entrevistes que va mantenir amb Josep Pla, a Lausana, on l'historiador passà els seus últims anys. Pijoan explicà detalladament a l'escriptor les vicissituds dels famosos «papers» de mossèn Cinto.²³

17. Vegeu art. cit. a la nota 11.

18. Cito per PIJOAN, Josep. *Política i cultura*. A cura de Jordi Castellanos. Barcelona: La Magrana, 1990, p. 214-216.

19. Cf. CATEURA i VALLS, *op. cit.*, p. 396, n. 16.

20. Cito per CATEURA, *ibidem*.

21. Vegeu nota 9.

22. MOLES, Joan. *Mossèn Cinto*. Mèxic, 1945, p. 143-145.

23. PLA, Josep. «Joan Maragall. Un assaig». A: *Tres biografies*. Barcelona: Destino, 1968, p. 150-151. (Obra Completa; X)

Dos quaderns inèdits

El propòsit d'aquest article és fer conèixer, transcrits i anotades, les apuntes que Verdaguer escriví, els anys 1881-1882 i 1891-1892 (i 1899-1900), en dues llibretes-dietari avui en poder d'un particular.²⁴ És molt probable que aquestes llibretes fossin complementàries de l'anomenat «Diari íntim», llegat pel poeta als seus marmessors, i del qual el Dr. Turró féu conèixer uns quants fragments.²⁵ Per formular aquesta hipòtesi, em baso en la procedència de les llibretes, que no és altra que el conjunt de documents (cartes, quaderns) i objectes personals (ploma, despertador) adquirits per un antiquari,²⁶ que els llegà al seu hereu, la viuda del qual m'ha permès consultar-los i m'ha facilitat l'accés als dietaris esmentats.²⁷

Són dos quaderns de fulls pautats, amb anotacions autògrafes, datades i escrites amb tinta. La llibreta petita té, a la coberta anterior, una etiqueta amb el nom de la papereria on Verdaguer solia procurar-se quaderns per escriure («*Barcelona, plaza de la Cucurulla 2.*»), i, al mig d'aquesta, escrit de mà de Verdaguer, hi ha l'acrònim «*Jhs*», sota el qual una altra mà (possiblement la d'un dels possessors de la llibreta) anotà l'advertència següent: «*(ojo)*».

La llibreta mitjana mesura 21 x 15,8 cm, i conté apuntes dels anys 1881-1882. Hi ha també esborranys de poemes, alguns relacionats amb anotacions del dietari.²⁸ La llibreta petita fa 15,8 x 10,8 cm, i les anotacions són —llevat de dues de 1899 i 1900— dels anys 1891-1892, coincidents amb la redacció dels quaderns de la Casa d'Oració.²⁹

Les anotacions de la llibreta mitjana fan referència a persones necessitades, que Verdaguer tractava d'ajudar o consolar. Les de la llibreta petita —més nombroses— contenen relacions de fets extraordinaris, i s'hi esmenten persones que s'havien confessat amb l'autor. Recordem que, aquests anys (1891-1892), Verdaguer confessava diàriament a l'església de Santa Teresa,³⁰ i les anotacions revelen —com els quaderns contemporanis de la Casa d'Oració— la credulitat del capellà davant dels relats de persones que escoltava en confessió.

En algunes anotacions s'hi fa esment del diable —el «maligne»—; en una s'hi parla de «gats negres»; en altres s'hi descriuen fenòmens, onírics o paranormals, relacionats amb la imatgeria religiosa. Els protagonistes d'aquests fets són persones sense recursos, algunes amb greus problemes de subsistència, per a les quals Verdaguer mirava de trobar auxili material o espiritual.

24. Dec a la gentilesa d'Elisa Guinart, vídua de Josep Maria Fondevila, la consulta d'aquestes llibretes, i li agraeixo que m'hagi autoritzat a fer-les públiques. Faig extensiu aquest agraïment a Joan Rosàs, que em posà en relació amb l'actual possessora dels documents, i a Mercè Fondevila, per la seva inestimable i desinteressada col·laboració.

25. Vegeu l'annex.

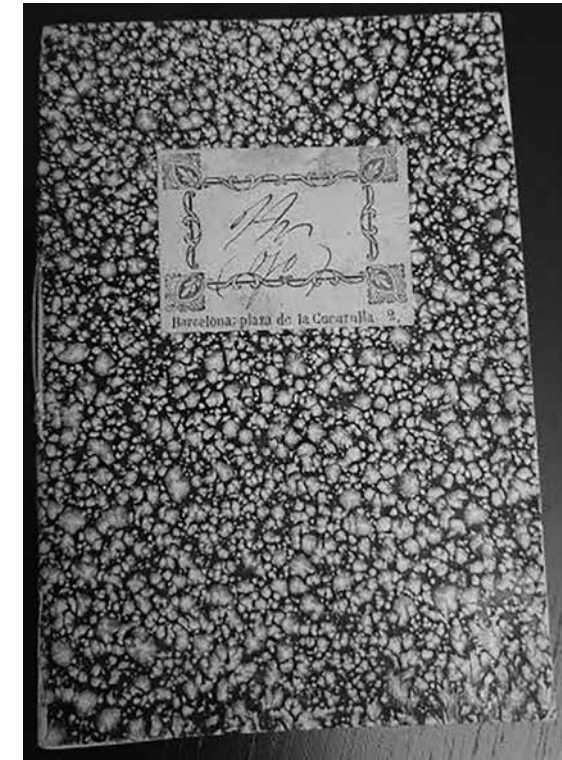
26. Així anomena Pijoan el comprador dels documents verdaguerians.

27. Vegeu nota 24.

28. Vegeu, per exemple, l'anotació datada «3 Febrer 1882».

29. Cf. JUNYENT i RAFART, Josep. *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions*. V. I: «Llibretes de visions de Teresa». Barcelona: Barcino, 1994, p. 37-45.

30. L'església, desapareguda, era al carrer de la Canuda, on avui hi ha la plaça de la Vila de Madrid.

Coberta de la llibreta petita.

Hi ha també coincidències amb cartes de la mateixa època, com la que escriví a Collell el dia 1 de juny de 1892:

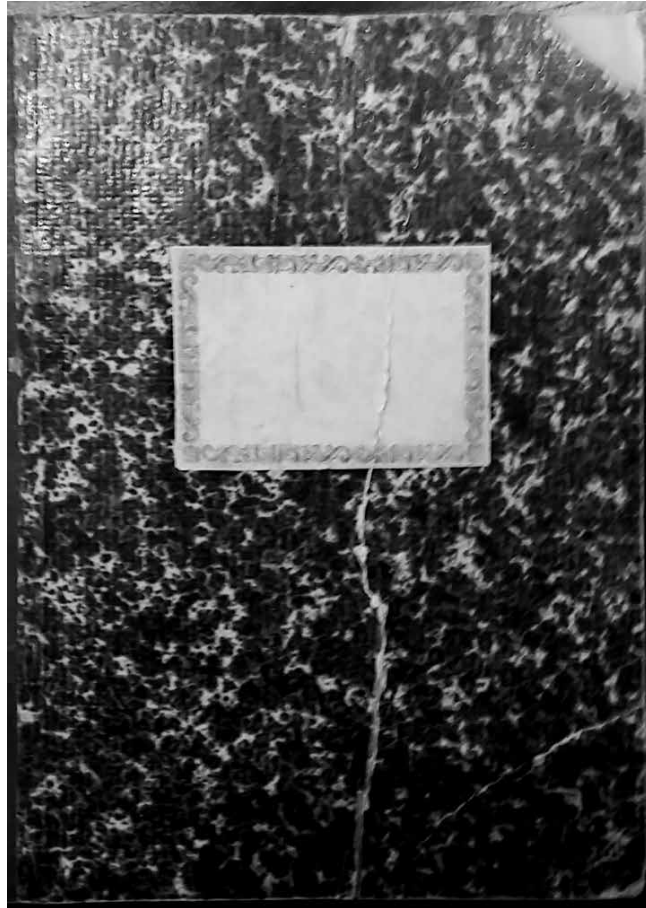
«Una vegada, al pendre jo lo llibre dels exorcismes, me va dir ab veu de tro lo mal esperit: —Aqueixa es la font de la salut, explicaho á aquell sabi que tu sabs; dígasli que Satanás ho ha dit.— No t va pas anomenar, mes jo vaig creure que parlava de tu.»³¹

O quan, mesos més tard (15 d'octubre de 1892), es plantejava deixar de ser confessor a Santa Teresa:

«Crech que ella [la Verge Maria], com tu, me voldria mes sabi, mes prudent y mes sant confessor, y [li] demano llum, concells y avisos [...]»³²

31. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. V. VIII. Barcelona: Barcino, 1984, p. 30, carta 902.

32. *Ibidem*, p. 48, carta 915.

Coberta de la llibreta mitjana.

Estil i llengua

La primera anotació de la llibreta mitjana (datada «21 gener 1881») és un esborrany del pròleg del llibre, pòstum, *Els pobres. Els sants*.³³ Les altres anotacions, en canvi, són purament factuais, amb trets propis del llenguatge oral (diàlegs...).

La llengua d'aquests escrits és molt acostada a la col·loquial, i és comparable a la dels quaderns de visions i exorcismes, redactats a la mateixa època.³⁴ La lletra de les anotacions de la llibreta petita (1891-92 i 1899-1900) és una mica més gros-

33. VERDAGUER, Jacinto. «Almoina retornada». A: *Els pobres. Els sants*. Barcelona: Tip. «L'Avenç», 1908, p. 7-11.

34. Cf. JUNYENT I RAFART, *op. cit.*, p. 55-56.

sa que la dels apunts de la llibreta mitjana (1881-1882), a causa de la progressiva presbícia del poeta. Les de 1881 presenten, a més de l'anomenada «*r segona*»,³⁵ algunes alternances gràfiques: terminacions femenines en *-as* i en *-es* («*las obras ilustrades*») i altres vacil·lacions formals («*explicar / explicar*»).

La present edició

Transcripció del text amb fidelitat absoluta a l'autògraf original, i només en modifiqui la puntuació. En les anotacions publicades —reproduïdes en l'annex— mantinc la grafia i la puntuació de l'edició. En totes he afegit, entre claudàtors, les lletres elidides (per haplogia), i he suprimit, indicant-ho amb parèntesis angulars, les innecessàries o repetides. Hi assenyalo, amb una barra inclinada, els canvis de pàgina.

Completen la transcripció de l'autògraf —i la reproducció de les anotacions publicades— les notes que m'han semblat imprescindibles, tant de caràcter formal (variants textuals, lliçons rebutjades...) com informatiu (culturals, històriques, bibliogràfiques...). Crec que seran d'ajuda per al lector no especialitzat en l'estudi de l'obra de Verdaguer.

* * *

[Llibreta mitjana]

21 janer 1881³⁶

Sota l mes meridional dels sis turonets que allargan l escalinata gegantina del Tibidabo en direcció de Sant Martí de Provensals, y damunt la nova iglesia del Clot, s esten, clapejat per blancas casas y bermellas teulerias, y creuat y³⁷ recreuat per camins y carreteras plens de fanch al ivern y arrestellats de pols al estiu, lo celebre y poch simpatic Camp del Arpa,³⁸ que no es regular que dega l nom á cap trovador provensal. En lo camp de l' Arpa hi ha un barriet que te dos carrers á [la] banda del nort, anomenats d en Roba-cols.³⁹ Al cap d allá del mes llunyá de Barcelona acabo de visitar un jornalero, que acaba de tenir la desgracia de trencarse la cama. L he trobat estes en un llit,⁴⁰ ahont no s' havia cambiada la roba de molt temps. Li diuhen lo Moro, encara

35. Durant uns anys, el traç de la *r* dels escrits de Verdaguer difereix del dels textos anteriors i posteriors. Cf. SOLÀ i CAMPS, Josep Maria. «Del Colom a L'Atlàntida». A: *Jacint Verdaguer en el centenari de «L'Atlàntida»*. Nadala de la Fundació Carulla-Font. Barcelona, 1977, p. 61.

36. Al mig del text hi ha dues ratlles verticals, consecutives. És un esborrany del pròleg al llibre pòstum *Els pobres. Els sants*. Vegeu nota 33.

37. Abans, ratllat, «per».

38. D'ençà de 2006 el nom oficial és «Camp de l'Arpa del Clot». El 1897 fou annexionat a Barcelona.

39. A la barriada actual hi ha la plaça de Can Robacols.

40. «en un», afegit a la interlínia. Abans, sense ratllar, «al».

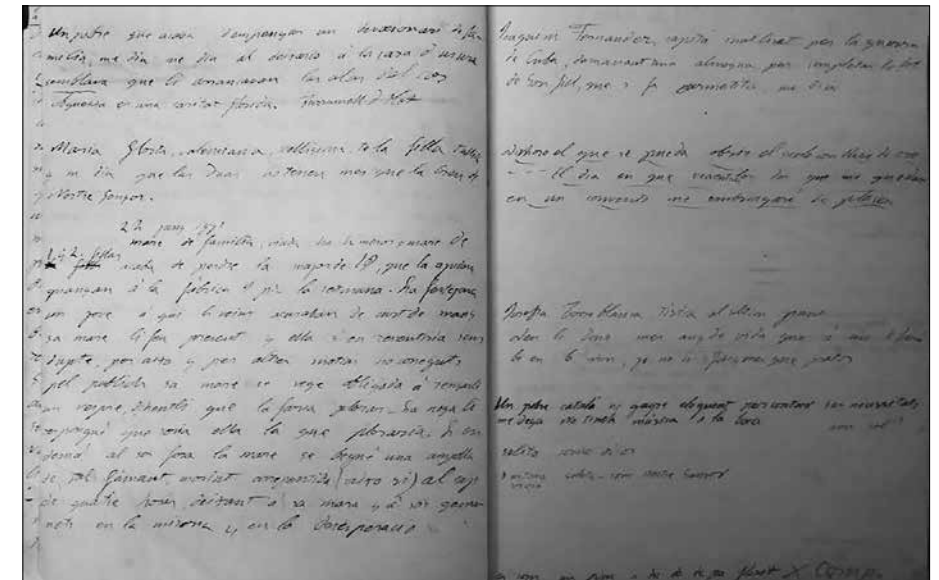
que es un bon cristiá, com ne son mostra y no m dexaria mentir,⁴¹ un Sant Cristo que tenia damunt la piqueta de l'aygua beneyta á l'esquerra del llit, que contrastava extranyament ab una grossa guitarra, que tenia / penjada⁴² á sa dreta, no gens carregada de pols, com l'Arpa⁴³ de Begues, sinó neta y esmolada com eyna que no está gayre en boga. «Y aixó perque serveix, estant vos malalt», li preguntí jo. «Perqué serveix?», me respongue; «ara V. ho veurá». S'asseu en lo llit, no sens fer algun gemech á causa del dolor de la fractura, allarga l'bras, abraça l' instrument, y ab los dits ennegrits per la passada febra, se posa a puntejarla de bo y millor.

Sota 'l llit corrian y jogaban uns quants conills blancs y negres, com per fer companyia al malalt, que d'altra no'n tenia, sinó fos algun vehí que l' anás á veure y á ferli algun bon servey.⁴⁴ Davant seu tenia una tauleta coixa, arriada á la paret, sostenint una pobre capella de cartró, ab una estampeta de la Verge al fondo, a qui en certas diadas deuen fer llum unas candelas que, cap tortas en sos candeleros ó ajagudas sobre la taula, blanquejan.⁴⁵ Una caixa en que no ha quedat res, una estampa vell[a] de paper⁴⁶ ab l'apostol de la caritat, S. Vicens de Paul, y un parell de cadiras, l'una ab una cama rompuda com son amo, l'altra sense boga, son l'unich moblatge que s'ha salvat d'anar á casa l' Prestamista. «Teniu fret?», li he dit veyentlo tan mal arropat y sota teulada. «No», m ha respost; «estant aixís tancada la cambra, no s'fa pas sentir; Deu dona l' fret segons la roba».⁴⁷ Aixó ho deya perque estava tancada l'unica finestra que ell veyia desde l' llit, / no recordantse de que hi havia duas oberturas inmensas á l'altra banda que engolaban ayre sufficient per matar á palmonies tots los potentats de la ciutat.⁴⁸ Donchs aquell home estava tranquil y resignat, y no [sé] si diga joyós; tant que, per ferme plaer á mi, ha despenjat la guitarra y l'ha comensada á puntejar, preparantse per cantar una cansó aragonesa (es ell del darrer poble de Catalunya, Ulldecona), á lo que jo no he vingut be, semblantme ja riures de tan trista y llastimosa situació.

—Deu dona l' fret segons la roba —repetia jo ab lo malalt, baixant l'escala. Aqueix home está faltat casi be de lo necessari per viure, mes está alegre y [...]⁴⁹ que he visitat aquest matí, a qui no falta res del mon, la tristesa l'consum. Tot está compensat en eixa vall de llagrimas.

Jo havia anat á aconsolar a aquell pobre malalt de ses penes y⁵⁰ sortia de sa visita aconsolat de les meves.⁵¹ /

41. «ne son mostra y no m dexaria mentir», afegit a la interlínia. Abans, sense ratllar, «ho assenyala».
42. Ms. «penjava».
43. Var. ant. «arpa».
44. Les últimes línies tenen una ratlla vertical al mig.
45. Abans, ratllat, «hi».
46. «una estampa» i «de paper», afegit a la interlínia.
47. «Deu [...] roba», afegit a la interlínia.
48. «á palmonies [...] ciutat», afegit a la interlínia. A sota, ratllat, «á un gegant que estigues en son estat». Les últimes deu ratlles tenen una ratlla vertical al mig.
49. Segueix un espai marcat amb tres ratlletes horitzontals.
50. Segueix, ratllat, «n».
51. Les últimes tres línies, afegides al text amb lletra i tinta diferents, tenen una ratlla vertical al mig. A sota, escrits amb llapis, hi ha aquests dos versos: «á aconsolar jo hi anava / mes me n torní aconsolat».

Dues pàgines de la llibreta mitjana.

[sense data]⁵²

Un pobre que acaba d'empenyar un devocionari de familia me diu,⁵³ al deixarlo á la casa d'usura, que semblava que li arrancaven las alas del cor.

Aqueixa es una caritat florida. Turrumell d'Olot.⁵⁴

Maria Hosta, valenciana, vellíssima, te la filla tullida y m diu que las duas no tenen mes que la Creu de Nostre Senyor.

22 juny 1881

[...]⁵⁵ mare de familia, viuda ha 4 mesos, y mare de 2 fillas,⁵⁶ acaba de perdre la major, de 19, que la ajudava guanyant á la fàbrica 9 pta la setmana. La festejava un jove á qui ls veins acusaban de curt de mans. Sa mare li feu present y ella s'en ressentiria, sens dupte. Per aixó y per altres motius no coneguts pel publich, sa mare se vege obligada á renyarla, un vespre, dihentli que la

52. Pel traç de la erra, i per la situació en la llibreta, aquestes tres anotacions han de ser, també, de 1881.
53. «me diu», repetit.
54. Potser un avantpassat dels actuals Turonell, d'Olot.
55. Espai en blanc.
56. Abans, ratllat, «4 fills».

faria plorar. La noya li respongué que seria ella la que ploraria. L'endemà, al ser fora la mare, la noya se begué una ampolla de sal fumant, morint, arrepen-tida (això sí), al cap de quatre hores, deixant á sa mare y á sos germanets en la miseria y en la desesperació. /

Joaquim Fernandez, capitá mutilat per la guerra de Cuba,⁵⁷ demanant una almoyna per completar lo dot de son fill, que s'ha fet carmelita, m'heu dit [...].⁵⁸

*Dichoso el que se pueda abrir el cielo con llave de oro ... El dia en que vea entrar los dos que me quedan en un convento me embriagaré de placer.*⁵⁹

Josepa Torreblanca, tísica al últim punt.

Deu li done mes any[s] de vida que á mi. Fará be en lo mon; jo no hi fare mes que patir.

Un pobre catalá, no gayre eloqüent per contar ses necessitats, me deya «No tinch música a la boca».

Solito como Dios.

S'estava⁶⁰ soleta — com Nostre Senyor. /

3 Febrer 1882

Lleona Valero, mare d'onse fills, los ha vistos morir á tots de un á un, menos lo darrer, que es soldat. Per veure'l vingué de Madrid, d'ahont⁶¹ es filla, á Barcelona, y, haventsen anat á la Habana, vol partirhi també. Ha estat set anys cega. Ara hi torna á veure d'un ull.

Una cega explicava la mort de la seva filla y, ponderant sa hermosura, deya: —Encara m'sembla que la veig!⁶² /

* * *

57. L'anomenada «guerra dels Deu Anys» (1868-1878).

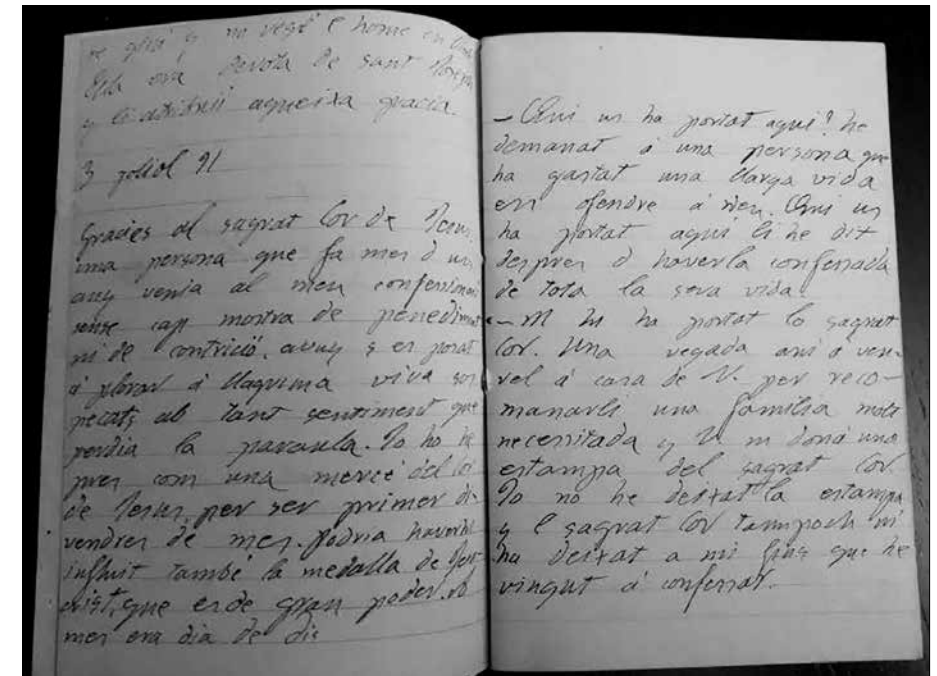
58. Espai en blanc.

59. Subratllat. Segueix un gros espai en blanc.

60. Var. post. «vivia».

61. Ms. «d'haont».

62. La resta del full conté un esborrany de poema, amb el títol de «Pobre cegueta!», sobre el tema de l'anotació anterior: «La pobre cega de naxensa / que n'ha passades en eix mon, / de petita perd els pares / y fa dos anys perd l'espos. [Fins aquí, escrit amb llapis.] Una filleta que tenia, / que era sos peus y mans y ulls, / que era son cor y la seva anima, / la han enterrada ara tot just. / Ara en la terra hi queda sola / com en lo cel Nostre Senyor; / no te ningú que be li vulga / y no te res sino un recort. / Te l'heu dit recort de sa filleta / que l'acompanya dia y nit; / sovint conversa ab la seva ombra / per si per lla sent son trepitx. / Diu, ponderant sa boniquesa: / —Encara m'sembla que la veig! [Variant, al capdavant del full següent:] Desvariant sovint la crida: / —Filleta meva, donchs hon ets? / Blanca com era y bonicoya, / encara m'sembla que la veig!». A *Caritat* (1885) Verdaguier inclougué una poesia titulada «La cegueta», sobre el mateix tema, però de contingut i forma molt diferents.

Dues pàgines de la llibreta petita.

[Llibreta petita]

13 desembre [1890?]

La pobre velleta Maria Fabra me diu que anava aquest matí á tirar-se á mar. Baixant rambla avall m'heu vist á mi, que anava al Pi, passant, contra ma costum, també per la Rambla, y s'es aturada.

Fa algun temps una altra dona —no recordo son nom— me contá que també anava á tirarshi, y estava ja á la vora de Mar vella,⁶³ quan se li aparegué un home dihentli: —Que feu, bona dona? Tornau á casa. Deu vos aconsolará. Ella torná á casa, y al arribar al portal / se girá y no vegé l'home en lloch. Ella era devota de sant Joseph y li atribuí aqueixa gracia.

63. La platja de la Mar Bella, a l'antic municipi de Sant Martí de Provençals.

3 juliol 91

Gracies al sagrat Cor de Jesus, una persona que fa mes d un any venia al meu confessionari, sense cap mostra de penediment ni de contrició, avuy s es posat á plorar á llagrima viva sos pecats ab tant sentiment que perdía la paraula. Jo ho he pres com una mercé del Cor de Jesus, per ser primer divendres de mes. Podria haverhi influít també la medalla de Jesucrist, que es de gran poder. A mes era dia de dis[...]⁶⁴ /

—Qui us ha portat aquí? —he demanat á una persona que ha gastat una llarga vida en ofendre á Deu. —Qui us ha portat aquí? —li he dit despres d haverla confessada de tota la seva vida.

—M hi ha portat lo sagrat Cor. Una vegada aní á veurel á casa de V. per recomanarli una familia molt necessitada y V. m doná una estampa del sagrat Cor. Jo no he deixat la estampa y l sagrat Cor tampoch m' ha deixat a mi fins que he vingut á confessar. /

29 oct. [1891]

Avuy, al anarse á confessar, mentres⁶⁵ resava l acte de contrició, li parlá fortament una veu que la deixá parada una estona sense saber parlar. Li digué aixís: —La confessió que ara vas á fer la trobarás escrita en lo tribunal de Deu, quan serás judicada. Ella cregué que era la veu de Deu.

La mateixa persona m' anunciá que per tot aquet mes jo he rebut una gracia molt especial de la verge Maria, mare de Deu y meva. Jo sols m atreviré á assegurar que en tot aquet mes no he tingut una tentacio de vanitat literaria ni de cap mena. May me havia vist tan petit y may m havia tingut per tan ximple com so. Avuy me pesarian los elogis y les branques de llorer que tant havia cercat.

30 mars [1892]⁶⁶ /

Lo dia 31 de desembre ultim estava fent oració davant la gran imatge de Jesus crucificat que hi ha á ma esquerra en la iglesia de sant Jaume, la [...] ⁶⁷ que deu tenir vuyt anys. Li demanava si li concediria feyna, puig se trobavan en gran miseria, y la santa Imatge feu un moviment de cap, obrint y tancant los ulls, com si li digues: —Si. La noyeta, que no es de gayre esperiencia —te uns 15 anys—, cregué que havia sigut una ilusió de sa pietat y de son desitx, y resolgué no dirne res á sa pobre / mare, mes la germaneta, al arribar á casa, digué á sa mare: —Sabeu que l Nostre senyor de Sant Jaume ha obert los ulls y ha fet un signo de oir la nostra oració?

64. Espai en blanc.

65. Abans, ratllat, «despres».

66. La resta del full és en blanc.

67. Segueixen tres ratlles amb text sobreposat, que resulten il·legibles.

Y la havia oida. L endemá jo aní per segona vegada á la gran carnisseria de [...] ⁶⁸ C. de Sant Pau, y fuy mes afortunat que la primera, puig prometeren feyna á la ignocenta y bonissima noya, ab la meva firma y la fermansa de 25 pessetes.

A 1 de mars me diu que ha estat set dies malalta. Avans d allitarse, aná á orar davant lo Sant Cristo y li n caygué una rosa blanca, no sap d ahont, puig la santa imatge no n tenia cap. La cullí y la guardá. /

A primers de febrer me ha contat una persona que coneix de temps, molt bona, un somni que m' ha posat trist. Somiá que estava á l esglesia de les Gerónimes, ⁶⁹ sota l presbiteri; de sobte s obrí l sagrari y n sortí un home de cara venerable y hermosissima. Se'l mirá be y ovirá les llagues divines en ses mans y en sos peus, que estavan descalços, y, coneixentlo, exclamá: —Es Nostre Senyor Jesucrist. Jesucrist estava irat del comportament dels homes y exclamá: —M en vull anar, me n vull anar. /

Lo dia 25 ó 26 de febrer encomaní á una anima santa que fes oració per tres persones, per qui jo estava ab molta pena. L endema me diu que, al encomanarles á Deu, se vegé trasportada á Santa Teresa. ⁷⁰ Al mateix temps vegé que hi entrava la Verge Maria, sant Joseph [...] ⁷¹ conduint aquelles tres pobres animes, que posaren, ⁷² una davant altra, á la dreta y altra á l esquerra del meu confessionari. Se confessá primerament la de davant, y, acabada la confessió, una imatge de Jesus crucificat, que estava posat en la paret, se feu endavant / é, inclinantse sobre meu, ⁷³ li deixá anar un doll de sanch del seu costat. Se confessá la de ma dreta, ó sia de la banda del altar de sant Joseph, y Jesucrist, desclavant sa ma dreta, li abocá un raig de sanch que la deixá purificada. Se confessá, apres, la de la altre reixeta, y Jesucrist, desclavant sa ma esquerra, li abocá un gran raig de sanch que la deixá neta y pura.

De ls tres dolls se feu un vassal de sanch davant del mau confessionari, y Maria santíssima y sant Joseph hi rabejaren y esbandiren y acabaren y acabaren de purificar / aquelles tres pobres animes.

30 mars 92

Avuy ha vingut al confessionari una dona de mitja edat, molt atribulada, mes, sentint que era sorda, li he dit que entrás á la sagristia.

He confessat a algú mes y, al entrar á la sagristia, la he vista, en mitx, agenollada y plorant á llagrima viva davant del san cristo.

68. Espai en blanc.

69. Monestir de la plaça del Pedró. Destruít durant la Setmana Tràgica (1909), la comunitat es traslladà al carrer d'Iradier, a Sarrià, i posteriorment a Bellesguard, a Sant Gervasi de Cassoles.

70. L'esglesia on Verdaguer confessava.

71. Espai en blanc.

72. «que s posaren», amb la essa ratllada.

73. «é inclinantse», afegit a la interlínia.

S es confessada y despres m' ha contat sa situació. Te l marit cego y cinch fills, y la mes espantosa miseria / á casa. M ha dit que anava á confessar perquè Deu li llevas del cap⁷⁴ lo mal pensament de tirarse pel terrat, y que, al entrar á la sagristia, aquesta idea li ha fugit, veyent lo cap del san Cristo rodejat de una resplandor tan gran que li feya plorar los ulls. Després de confessada, s ha anat minvant aquella claror. Lo sagrista, Teodor Serra, tampoch no ha vist res, com jo mateix, mes ell ha sentit la relació. /

10 abril 92

Ahí, dissapte del Ram, sortí del hospital envers les 8 del vespre. Era tard per anar á la Oració,⁷⁵ mes volguí anarhi per sentirme malalt, d un catarro que avansava feya tres dies. Me l⁷⁶ sentí despres de haver donat una pellissa al maligne de la víctima de Sarriá,⁷⁷ qui m digué «te'n recordaras». Me n he recordat verament, y avuy he tingut por de no poder assistir al Pi⁷⁸ á la Vetlla noctur[n]a dels Adoradors del Santíssim.

He demanat á mossen Joaquim⁷⁹ que m fes algunes creus y lo mal ha minvat, / y despres, havent resat los 7 pare nostres á s. Joseph, y un ab una i<n>vocació al Beato Oriol,⁸⁰ com-patró meu, molt estimat, y altre al gran sant Vicents Ferrer, m he sentit completament be; fins la veu se m' es desenragullada al mateix acte.

Mentres feya les creus, al principi reya l maligne que m havia donat lo mal. A mitx fer deya, molt satisfet: —Encara li n quedan, encara li n quedan—. Després s' ha mostrat molt enfadat y ha promes tornarme á ensofrar.

Lo que ha lograt al matí confessant algunes persones. Alabat sia Deu. /

30 abril 92

Avans d ahir, á cosa de un quart de nou del matí, vingue la filla de Anton Gros⁸¹ á dirme, á Sta Teresa,⁸² que son oncle matern⁸³ Esteve, que vivia al

74. «del cap», afegit a la interlínia.

75. Nom abreujat de la Casa d'Oració, el quart pis del núm. 7 del carrer dels Mirallers, on Verdaguier assistia a sessions de vidents i a la pràctica d'exorcismes.

76. «l», afegit a la interlínia.

77. Maria de Sarriá, «una esperitada» —segons Verdaguier, que en parla en una anotació de les sessions de l'Oració («10 mars [1892]»). Vegeu *Manuscrits...* Volum II. *Quaderns d'exorcismes*. Barcelona: Barcino, 2002, p. 390.

78. «al Pi», afegit a la interlínia.

79. Joaquim M. Piñol i Plana (Tortosa, 1833 - Barcelona, 1907), ex-pauil, dirigia les sessions de l'Oració.

80. El beat (avui sant) Josep Oriol i Bogunyà (1650-1702), beneficiat de l'església del Pi. És esmentat sovint en les anotacions de les visions de Teresa Vilagran.

81. Anton Gros és esmentat —«Antonio Gros»— en una de les anotacions de la vident Teresa Vilagran, datada «11 marzo [1892]». Vegeu JUNYENT i RAFART, *op. cit.*, p. 396.

82. El gener del 1885 Verdaguier fou nomenat capellà del convent de Santa Teresa —al costat de la casa on residia, al carrer de la Canuda (avui plaça de la Vila de Madrid)—, amb facultats per confessar.

83. «matern», afegit a la interlínia.

C. Parque, 4 - 1,⁸⁴ estava agonitzant y patint d una manera horrible, feya no recordo quant temps. Me demanaren si hi volia anar á resarli alguna cosa.

Hi volí, prenent la estola, y allí resí la lletania dels sants, alguns⁸⁵ Evangelis dels malalts y algun exorcisme. Me semblá que son desfici angunios passava un xich y per [...].⁸⁶ Després me despedí del malalt, prometentli recordarme d ell molt en / la missa que anava a dir per ell y per un altre malalt.

Fiu tot aixó molt desanimat per l estat decaygut en que jo m trobava, com si participas del temps, que estava plujos. Abergonyintme de lo mal que havia resat y ho havia fet tot, demaní a la Verge que ho adobás y á Deu que m ho perdonas.⁸⁷

No l pogui tornar á veure viu puig una hora despres moria. Serian les deu y mitja, poch despres d acabar jo la missa. Sa germana m diu que, / aixis que jo sortí, s aná trobant millor y que feu la mort d un sant, aconsolant y tot á la seva vella mare.

Al vespre del mateix dia nos digueren los malignes que estava en cami de salvació. Avuy lo maligne de la Margarida⁸⁸ nos ha dit que está en lo cel pregant per nosaltres. «No l varem poder haver, deya, y, assenyalandme á mi deya: “Aquell nos l ha pres”».

Sas germanes creuen que li faltava allo per deslligarse d alguna mala cosa, y sembla que Deu esperá á portarselen que l sacerdot / n[o] hagues passat.

Quantes animes se salvarien, en la hora de la mort, si 's deslligaran ab los exorcismes! /

Lo 23 de juliol [*de 1892*] confessava jo les malaltes de la sala del Sant Cristo, y la germana [...] ⁸⁹ que n'está encarregada m digué: «Vol probar de dir alguna cosa a aquella del N^o [...]»? ⁹⁰ Encara que no n traurá res. Es masona».

Tot passant per davant del seu llit la saludí y li demaní com se trobava, y, sense contestarme, se m girá de esquena.

Diguí á la germana que la encomanás molt á Deu, y ho⁹¹ encomaní⁹² á altres persones, y en la santa missa no m descuydí pas de ferho. /

84. Ms. «(C. Parque 4 -1)».

85. Abans, ratllat, «los».

86. Mot il·legible, a la interlínia.

87. Segueixen, ratllades, dues ratlles: «Aquell dia mateix al vespre los [ms. “nos”] malignes nos digueren que estava».

88. Endimoniada exorcitzada per Verdaguier, que l'esmenta en l'anotació del mateix dia («30 abril») —i en altres— a les llibretes d'exorcismes: «lo maligne de la Margarida» (*Manuscrits...*, vol. II, p. 393-394).

89. Espai en blanc.

90. Espai en blanc.

91. Var. ant. «jo».

92. Ms. «encamí».

Lo dissapte següent m hi torní á presentar y la trobí girada com una mitja. ¿Qui havia fet lo miracle? Qui ls fa tots: Deu nostre Senyor. La fiu explicar y m contá lo següent:

Vaig somiar l'altra nit que jo m trobava davant aqueix sant Cristó, que es lo vostre Deu. Me l vaig mirar y, semblantme que plorava, jo pensava: «que deu tenir? perquè plora?», y la imatge m respongué: «ploro los teus pecats. Mira tu com m has posat», y, dient aixó, les sevas llagues comensaren de rajar sanch. Jo li vaig respondre: «No us he pas fet res, / jo». «Si, tu m has fet aqueixes llagues y m has clavet en aquesta creu cada vegada que feyas un pecat». Als peus de aqueix Deu⁹³ hi havia una dona vestida de negre, que plorava. Jo vaig pensar: «qui es, aqueixa dona?», y vostre Deu me va respondre: «Es la meua mare, la verge Maria, que plora los teus pecats». Aprop de la Verge Maria hi havia la germana, y també plorava; jo la tocava de la espatlla y li deya: «Anemsen d aquí», y la germana, la Verge y vostre Deu ploravan mes fort. A llavors / jo també m hi vaig posar, y vaig á vostre Deu: «Senyor, si la vostra religio es la verdadera, vos prometo seguirla».

Lo somni la deixá molt cambiada, y desde aquell moment desitjava confessarse.

Esgarrifa lo que conta de sa germana, que vivia amistosada ab l apostata Gabarró.⁹⁴ Al sentir acostar la mort, se trobava á Marsella, y, per estar millor assistida, la demaná. Hi aná y la estona de la agonia fou horrible. A cosa de les nou de la nit comparegueren quatre ó cinch / gats negres y molt grossos, y comensaren de voltar lo llit, de rodar per sota y de pujarli sobre. Ella los feya baixar y ls perseguia á colps d escombra fins á la porta de la cambra, y la tancava.⁹⁵ /

5 agost [18]99

Avans d ahí a la tarde se posá casualment devant d un confessorari de B. Una senyora q[ue] hi havia li digué «¿Se vol confessar? Confessaré aquí M[ossèn] V[erdaguer]».

Ahí, á les 8 del matí, passava per devant de B. N. y no podia tirar avant, com si hi hagues una barrera, entrá y m vegé devant de aquell⁹⁶ confessorari, ahon confessé a aquella y a altres persones.

La misericordia de la Mare de Deu arriba fins á obligar á rebre els sagraments. /

93. «aqueix Deu», subratllat.

94. Bartomeu Gabarró i Borràs (Igualada, 1845 - Barcelona, ?), ex-escolapi, introductor del laicisme a Catalunya, fundador de la Confederació Espanyola d'Ensenyament Laic i de la Lliga anticlerical. Amic i correligionari de Francesc Ferrer i Guàrdia, i francmaçó com ell.

95. La resta del full, en blanc.

96. Var. ant. «del». Verdaguer ratllà la «l».

5 maig 1900

N. passá un gran disgust per culpa meua.

Aquell mateix punt sentí renaxer lo dolor reumatich á l'esquena, q[ue] no havia sentit feya mes d'un any. Jo ho prenguí com un avís del cel. Me durá quatre ó cinch dies.

12 id.

En la sobretaula del<s> sopar parlí de S. ab massa bon humor. Al arribar á l'espai sentí un crach en lo quinquar, ahon s'havia trencat lo tubo, per primera vegada en 5 anys que estudio ab ell.

ANNEX

Reproduexo les anotacions de Verdaguer dels anys 1896-1897, publicades al llibre *Verdaguer vindicado por un catalán* (Barcelona: Librería Española, 1903, p. 43 i 45-47). La primera és una fototípia de l'original autògraf, i les altres són una transcripció, impresa, del manuscrit. Hi mantinc la grafia de l'edició, i hi afegeixo algunes notes.

25 [novembre de 1896] se empenyorá las obras de Fermin Didot⁹⁷ Joanne d Arch⁹⁸ y Meurs et coutumes,⁹⁹ y la obra de Guerin Terre Sainte,¹⁰⁰ per 5 \$ [duros].

L'endemà s'empenyoraren les obres Jesu crist, per L. Ve[u]jillot,¹⁰¹ edició de F. Didot,¹⁰² per 30 r[als].

97. Fermin Didot (París, 1764 - Mesnil-sur-l'Estrée, 1836). Gravador, fonedor de caràcters i impressor-llibreter francès. Tot i que va escriure algunes obres, Verdaguer l'esmenta com a editor.

98. Es devia tractar del volum, bellament relligat i amb nombroses litografies, de WALLON, Henri Alexandre. *Jeanne d'Arc*. París: Librairie de Firmin Didot et Cie., 1876.

99. Podria tractar-se del volum de LACROIX, Paul. *Moeurs, usages et costumes au Moyen Age [...]* *Ouvrage illustré [...]*. París: Librairie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, 1871.

100. Victor Guérin (París, 1821 -1891). Explorador i arqueòleg francès. Publicà, en dos volums, una obra sobre Terra Santa. A la seva mort, Verdaguer posseïa un exemplar del primer: *La Terre Sainte. Son histoire, ses souvenirs, ses sites, ses monuments* (París: E. Plon & Co., 1882). Potser, doncs, va empenyorar el segon.

101. Louis Veuillot (Boynes, 1813 - París, 1883). Publicista i escriptor francès d'ideari ultramuntà. Autor de *Jésus-Christ, avec une étude sur l'art chrétien par E. Cartier [...]* (París: Librairie de Firmin-Didot Frères, Fils et Cie., 1875; 5a ed. 1881). El volum conté 180 litografies.

102. Vegeu nota 97.

L'endemà passat, las obras ilustrades San José¹⁰³ e Historia de los Papas,¹⁰⁴ per 2 \$ [duros].

Ahir, 31 de novembre, empenyorarem les Poesies de Guimerá¹⁰⁵ y la hermosa obra Eccein de la Vierge,¹⁰⁶ per 30 r[als].

Avuy anavam á empenyorar un quadro mosaich, regalat per D. A. Satrustegui¹⁰⁷ per haverlo casat, y han respost, en lo Monte Pío, que s' hi tornás demá. No teniam un centim, y demá ja no ns fiaran la llet pel café y lo pa, mes la verge Maria ns ha enviat lo jove Pere Grau á comprar-me un exemplar de cada una de mes obres, sent lo valor total 23 p[essetes] y ½. Alabada sia la Verge. Axis nos va mantenint fa sis mesos.

[s.d.] Ahí trobí á Aguiló¹⁰⁸ y, entre altres autoritats que tragué contra mon comportament, sortí la de un capellá que digué de mi: «Jo ja li he dit».¹⁰⁹ *Requiescat in pace*.

10. He estat alguns dies sense poder escriurer cap carta per falta de paper, y fins he quedat sense cap ploma que posar; mes avui se n'es trobada una á casa, y Busquets m' ha dut un gran plech de paper sobrant de sa llibrería de Ripoll, que ha venuda.¹¹⁰

[s.d.] No fa gayre vingué á casa un tal...¹¹¹ y oferí 5,000 duros á la familia Durán si'm treya de casa.

103. Podria tractar-se del llibre *Vida del glorioso patriarca San José [...]*, de José Castells Arbós (Barcelona: Imprenta de los Herederos de la Viuda Pla, 1888), o de *Glorias de San José*, escritas por el P. Francisco J. BUTIÑÁ (Barcelona: Imprenta y Librería de la Viuda é Hijos de J. Subirana, 1889). Tots dos contenen il·lustracions.

104. Podria ser la *Historia de los Papas [...]*, en 5 v., d'Amédée d'Hertault, comte de Beaufort (Madrid: Imprenta de José Palacios, 1843).

105. GUIMERÁ, Àngel. *Poesies (1870-1887)* (ab un prólech de Joseph Yxart; ilustrades per J. P. Peller y A. Fabrés). Barcelona: Juan Almirall, 1887.

106. DURAND, Antoine. *L'Écrin de la Sainte Vierge [...] orné de gravures*, 4 v. Lille: Sociéty St. Augustin, Desclée, De Brouwer et Cie., 1885).

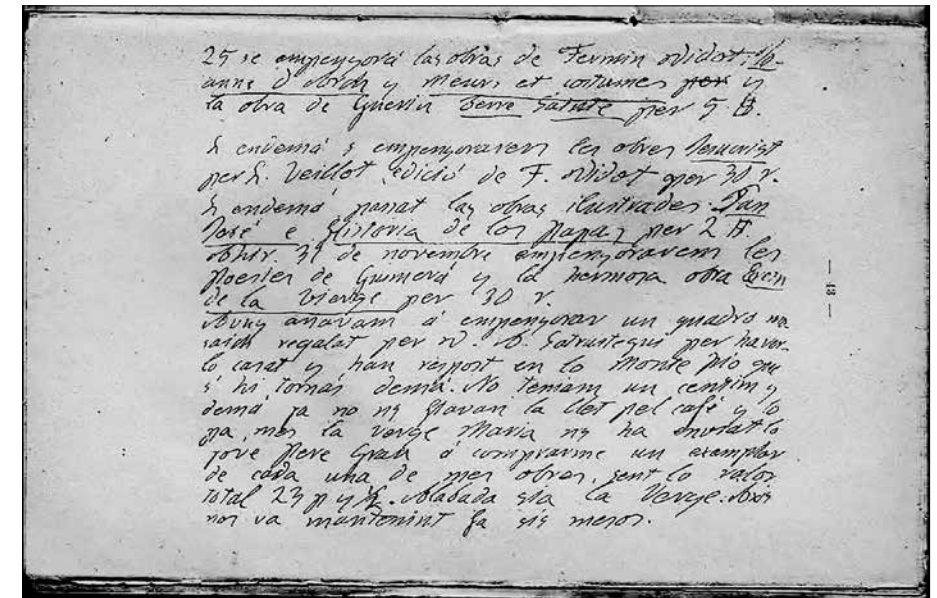
107. Antonio de Satrustegui Barrie (Cadis, 1870 - Ujo, Astúries, 1903). Enginyer industrial i secretari del segon marquès de Comillas. Es casà amb Isabel López Díaz de Quijano, cosina del marquès.

108. Marian Aguiló i Fuster (Ciutat de Mallorca, 1825 - Barcelona, 1897). Poeta, filòleg i bibliògraf. El 1865 féu amistat amb Verdaguer als Jocs Florals de Barcelona, i fou un dels mentors del jove poeta.

109. Ed. «le he dit».

110. Anton Busquets i Punset (Sant Hilari Sacalm, 1876 - Calders, 1934). Poeta, narrador i assagista. Mestre d'escola i amic de Verdaguer. De 1893 a 1895 residí a Ripoll, on va obrir la Llibreria Sant Josep.

111. A l'edició hi ha una crida que remet a una nota a peu de pàgina: «Por razones fáciles de comprender suprimimos el nombre y señas que en esta nota constan».

Anotació del «Diari íntim», reproduïda a *Verdaguer vindicado...*

9 febrer. Ha vingut lo tribunal á embargarme per no haverlos pagat, á Henrich i C.^a, los llibres «Flors del Calvari» y «Jesús infant».¹¹² A més, volen embargarme un cens y la propietat de totas mes obras.

3 abril. Lo porter, que fá de majordom de la casa, acaba de vení á cobrar lo mes y'ns ha dit que l'amo li havia dit que havia rebut un feix d'anònims diguent-li que'ns tragués de casa, y que hi havia anat lo bisbe Morgades en persona á demanarli.

3 septembre. Rebí de Abella¹¹³ 5 duros.

[s.d.] Ahí feya dos mesos que s'havia de pagar la casa y no hi havia ni per un mes. Avuy se ha rebut 10 duros de Jacinto Domec.¹¹⁴

112. Henrich y C.^a era la impremta on Verdaguer estampà, a costa seva, *Flors del Calvari* (1895) i *Jesús infant* (Llibreria Bastinos, 1896). En carta a Joan Moles, Verdaguer narra l'embargament d'aquestes obres. Cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1959-1993, vol. X, p. 128 (i notes 2 i 3).

113. Podria tractar-se de Mercè Abella i Alonso (Barcelona, 1846-1924), actriu de gran prestigi, que interpretà, al Teatre Romea, obres de Frederic Soler i Àngel Guimerá.

114. Pedro Jacinto Domecq (1824-1894) morí abans del fet reportat per Verdaguer. Es tracta, potser, d'un familiar, que no he sabut identificar.

22. Fa vuit dies encarreguí una sotana al sastre Joseph Fort. Me l'ha enviada¹¹⁵ avuy á la tarde, y, no podentla pagar al acte, se la'n portada.

25. Monmany¹¹⁶ me porta 5 duros, un meló y un cistell de peras y pressechs en lo día últim que'n du á la plassa.

26. Una dona demana per mí á la porta, dexa un parell de pollastres y se'n vá, tota avergonyida, sense volerme veure ni dar lo nom.

19. Es vinguda á veurem Dª Antonia Felisse, viuda de Planas, mare del poeta mossén Planas, rector de Figueras, que al cel sia.¹¹⁷ Ha contat d'un jesuïta que digué, parlant de mon assumpto:

«Lo Marqués de Comillas ho ha fet aixís, y es home de molta conciencia.» Lo mateix dirá 'l Marques del P. Goberna,¹¹⁸ del P. Sanz y del P. Vinuesa:¹¹⁹ ells m' ho han aconsellat aixís, y son homes de molta conciencia. Tots ells dirán lo mateix del Sr. Bisbe de Vich, y ab molta conciencia, y per gent caritativa y santa, he estat portat á les portes del mateix manicomí y se m' ha vingut á agafar com á un criminal, se m' ha pres la missa, etc., y se m' ha volgut endogalar y escanyar de mil maneres.

1 octubre. D. Modest Samarra¹²⁰ me du 11 duros, suscripció del Casino del Comers de Tarrassa. L' afany de aquell home, desconegut per mí, que ha vingut dues vegades expresament á Barcelona, empleanthi gran part de dos dies, després de haver fet, armat y portat la suscripció de Tarrassa, m'ha impressionat.

[s.d.] Son mos contraris los que fan corre que tinch la missa á fí de que ningú 'm done res.

115. Ed. «Me la enviada».

116. Verdaguer dedicà un exemplar del *Dietari d'un pelegrí á Terra Santa* (1889) «A mon bon amich D. Jaume Monmany». Era un pagès de Sant Feliu de Llobregat, des d'on, a la tardor de 1897, escriví dues cartes a Verdaguer (cf. *Epistolari*, vol. X, p. 152).

117. Joan Planas i Feliu (Santa Coloma de Farners, 1847 - Figueres, 1896). Rector de Figueres, llatinista i autor del recull poètic —pòstum— *Semprevives* (1910). El 1881 fundà i dirigí, a Girona, *La Veu llada*, el primer setmanari català publicat en aquesta ciutat.

118. Antoni Goberna i Massaguer (Santa Coloma de Queralt, 1828 - Barcelona, 1897). Jesuïta. Tingué molta influència en el segon marquès de Comillas. Entre 1890 i 1896 intervingué decisivament en el conflicte de Verdaguer.

119. Jesuïtes. El P. Sanz va ser confessor del segon marquès de Comillas.

120. Ed. «Gamarra». Turró, però, expressa dubtes en la lectura del cognom: «*Gamarra ó Samarra* (que no resulta clar en el manuscrito)». Podria tractar-se del Modest Samarra que és esmentat al *Butlletí [...] del Centro de Dependientes del Comercio y de la Industria* (Terrassa, 1928).

9. He anat á veure á Joanet Batlle,¹²¹ <per> si havia venudes algunes obres meves. No haventne venude mes que una, li he demanat si me podia dexar algún diner. M' ha posat á la ma un duro y mitx. Sortit de casa seva, m' he escaygut de passar per devant de casa Joseph Palau, que entrá á casa del Marqués ab 30,000 rals al any cuan jo 'n sortia carregat de deutes. Mes enllá m' ha passat per prop D. Hemeteri Alcover,¹²² que s' ha fet rich en poch anys d' estar en la casa, y ha girat la cara per no veure al pobre capellá que hi ha dit missa 17 anys á quarts de dotze per sortirne á puntades de peu.

26. Tot afeytantme, 'l barber de devant de Montession¹²³ m' ha demanat si' m deya Jacinto; responentli jo que sí, m' ha dit que sería J. Verdaguer. Ha afegit que no me coneixía, pero que jo había auxiliat molt á son padrastrre Fernán-dez, que había sigut empleat en lo port de Santander, ab 5 duros cada mes, pensió que l' había assenyada 'l marqués, pero que la dexá de rebrer quan jo sortí de la casa. Se m' ha mostrat enteradíssim de mos assumptos, y, al anar jo á pagar, m' ha dit dues vegades: «No se enfade usted; venga siempre á afeitarse aquí, pero no puedo cobrar de ninguna manera». Jo¹²⁴ insistía en ferho, y ell m' ha respost que, si á cas, cobrará quan jo diga misa. Al sortir de la casa me venían les llàgrimas als ulls.

121. Joan Baptista Batlle i Martínez (Barcelona, 1876-1939). Escolà de Mossèn Cinto —que sempre l'anomenà «Joanet»—, hi tingué una relació molt estreta. L'ajudà en l'edició dels seus llibres, sobretot quan el poeta era a la Gleva. En compilà les primeres *Obres completes* (1905-1908).

122. Emeteri Alcover era apoderat del marquès de Comillas. Verdaguer l'esmenta en la carta VIII de la segona sèrie d'*En defensa pròpia*.

123. Carrer de Montí-sion, a tocar del Portal de l'Àngel.

124. Ed. «Yo».